

Wiadomości Numizmatyczne, R. LXII, 2018, z. 1–2 (205–206)

DOI 10.24425/wn.2018.125044

PAWEŁ MILEJSKI

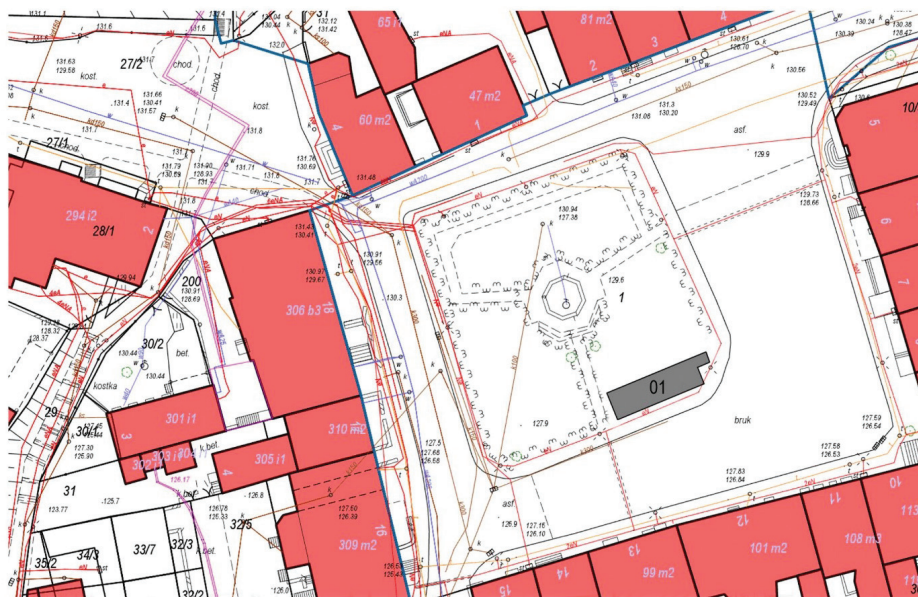
**MONETY Z RYNKU MIEJSKIEGO W SKARSZEWACH,
POW. STAROGARDZKI
(DZIAŁKA NR 1, PLAC GENERAŁA HALLERA)**

ABSTRACT: Thirteen coins were found in archaeological excavations in the area of the old chartered town in Skarszewy, conducted between 16 and 26 October 2015. The finds comprised four Mediaeval coins and nine from Modern Times. The oldest is a firchen of Grand Master Winric of Kniprode, the youngest is a shilling of Frederick I from 1707.

Podczas prac wykopaliskowych prowadzonych w dniach 16–26 października 2015 r. w południowej części dawnego miasta lokacyjnego w Skarszewach odkryto 13 monet. Kierownikiem badań był dr Michał Starski, natomiast pracami w terenie kierował mgr Maciej Miścicki, obaj z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego¹. Prowadzone prace ziemne miały na celu rozpoznanie charakteru oraz datowanie nawarstwień kulturowych. Dodatkowym celem było ustalenie stopnia zachowania pozostałości dawnej zabudowy śródrynkowej w badanej części placu². W zebranych materiale wyróżniono cztery monety o metryce średnio-wiecznej i dziewięć nowożytnych. Wszystkie znaleziska zostały sklasyfikowane jako pojedyncze.

¹ Serdecznie dziękuję panu drowi Michałowi Starskiemu za udostępnienie materiału do badań, wszelkie informacje na temat metodyki badań oraz udostępnienie rycin dokumentujących prace wykopaliskowe.

² Starski, Miścicki 2015.

Ryc. 1. Skarszewy-Miasto, Rynek, dz. 1. Lokalizacja wykopu badawczego w rynku

Najstarszą z nich jest firchen wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Winrycha von Kniprode (1351–1382), który został wprowadzony do obiegu w wyniku reformy monetarnej przeprowadzonej przez tego władcę nie wcześniej niż w 1363 r. W jej myśl wprowadzono półskojce i fircheny jako wielokrotności fenigów (odpowiednio półskojce wart 16 fenigów i firchen wart 4 fenigi). Ich emisję datujemy mniej więcej do 1379 r.³ Monety tego typu bardzo licznie wystąpiły podczas badań na Wyspie Spichrzów w Gdańsku⁴, a także badań przy ul. Żytniej w Gdańsku⁵. Następną chronologicznie monetą jest fenig brakteatowy *Orzeł I* datowany na lata 1391–1415, typ T17.7 wg typologii Borysa Paszkiewicza. Na znalezionym egzemplarzu orzeł ma formę znaną z szelągów Henryka von Plauena (1410–1413). Na tej podstawie możemy zawęzić datowanie naszego egzemplarza do lat panowania tego mistrza⁶. Podobne monety rejestrujemy pojedynczo np. na stanowisku Szestno⁷ lub w skarbie Sępólno Krajeńskie III⁸. Kolejna moneta to bezpośredni następca typologiczny feniga brakteatowego *Orzeł I* — *Krzyż grecki III*. Pole tych fenigów brakteatowych wypełnione jest całkowicie przedstawieniem krzyża równoramiennego, którego ramiona rozszczepione są na końcach. Nasz egzemplarz zaopatrzony jest dodatkowo w kulki znajdujące się w kątach

³ Paszkiewicz 2009, s. 210.

⁴ Paszkiewicz 2013, s. 36–45; 65–67; Dutkowski 2016, s. 110–111.

⁵ Paszkiewicz 2013, s. 119–138.

⁶ Paszkiewicz 2009, s. 270–271.

⁷ Bogucki, Florjanowicz 2001, s. 86–93.

⁸ Kubiak, Paszkiewicz 1998, nr 683/III.

krzyża, co pozwala nam przyporządkować go do typu T18.4 wg Paszkiewicza⁹. Monety tego typu bite były w latach 1416–1460, ale rzadka odmiana z kulkami nie została ściślej wydatowana. Brakteaty typu *Krzyż grecki III* bez kulek znane są z wielu stanowisk, m.in. z badań ulicy Chmielnej 73-74 w Gdańsku¹⁰ oraz z badań Hali Targowej w Gdańsku¹¹. Ostatnią monetą średniowieczną odnanioną na rynku w Skarszewach jest dobry szeląg Michała Kuchmeistera (1414–1422), datowany na lata 1416–1422. Wprowadzenie „nowego” szeląga, który miał być odpowiednikiem połowy grosza praskiego, było następstwem ordynacji mennicznej z 24 sierpnia 1416 r. Olivier Volckart uważa, że była to próba wprowadzenia do obiegu pieniężnego w Prusach monety odpowiadającej polskiemu półgroszom, które obiegały w Polsce¹². Borys Paszkiewicz zauważa jednak, że polskie półgrosze w rzeczywistości były dużo mniej warte niż pół grosza praskiego¹³. Dobre szelągi mistrza Michała znamy m.in. z badań „Łagiewniki” w Gdańsku¹⁴ oraz z prac przy Hali Targowej w tym mieście¹⁵.

Wszystkie numizmaty nowożytnie odzwierciedlają strukturę drobnych monet, które używane były w Skarszewach od XVI do XVIII w. Najstarsza z nich to jedyna moneta z XVI stulecia — denar gdański Zygmunta I (1507–1548), który datować możemy na lata 1535–1540. Jest to pospolita moneta, którą do tej pory zarejestrowano na takich stanowiskach jak Giecz¹⁶ lub Targ Sienny w Gdańsku¹⁷. Pierwsze z wymienionych stanowisk leży w Wielkopolsce, co oznacza, że monety gdańskie Zygmunta I wypływały poza Prusy Królewskie. Znalezione w Skarszewach monety XVII- i XVIII-wieczne to szelągi Prus Książęcych (pięć egzemplarzy), Prus Królewskich (jeden egzemplarz) i miasta Torunia (dwa egzemplarze). Mamy trzy szelągi Fryderyka Wilhelma Wielkiego Elektora (1640–1688) — z lat 1654, 1658 (cyfra „8” jest częściowo nieczytelna, dlatego data ta jest niepewna) i 1669 — wszystkie wybite w mennicy królewieckiej. Przedstawienia na pierwszej chronologicznie monecie różnią się od wizerunków obecnych na młodszych emisjach. Oba typy szelągów są bardzo częstym znaleziskiem, egzemplarz z 1654 r. odnaleziony został również podczas badań Hali Targowej w Gdańsku¹⁸, natomiast z 1669 r. znany jest m.in. z Twierdzy Wisłoujście w Gdańsku¹⁹. Następne

⁹ Paszkiewicz 2009, s. 276–277.

¹⁰ Paszkiewicz 2013, s. 178–202.

¹¹ *Ibidem*, s. 139–153.

¹² Volckart 1996, s. 84–85.

¹³ Paszkiewicz 2009, s. 214.

¹⁴ Paszkiewicz 2013, s. 91–96.

¹⁵ *Ibidem*, s. 139–153.

¹⁶ Paszkiewicz 2010, s. 23–25.

¹⁷ Badania Targu Siennego w Gdańsku prowadziła pracownia archeologiczna Dantiscum. Materiał w opracowaniu Pawła Milejskiego i Łukasza Sroki z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹⁸ Badania Hali Targowej w Gdańsku prowadzone były przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Materiał w opracowaniu Pawła Milejskiego.

¹⁹ Milejski 2015, s. 378.

dwa numizmaty to szelągi pruskie Fryderyka III (1688–1701) wybite w Królewcu w roku 1695 oraz 1699. Kolejną monetą, którą należy rozpatrywać łącznie z dwiema powyższymi, jest szeląg Królestwa Pruskiego tego samego władcy, który po koronacji tytułował się jako Fryderyk I (1701–1713). Szeląg został wybity w 1707 r. W materiale gdańskim, który jest analogiczny do opisywanego, szelągi Fryderyka Wilhelma Wielkiego Elektora i Fryderyka III/I rozpoczynają dominację monet Prus Książęcych (do 1700 r.) i Królestwa Pruskiego (od 1701 r.) aż do recesji mennictwa w 1752 r.²⁰ Monety te bardzo często odnajdywane są na terenie Gdańska (kościół św. Jana, ul. Grząska czy rejon Hali Targowej)²¹. Ostatnie dwie monety odnalezione na rynku w Skarszewach to miejskie szelągi toruńskie — pierwszy wybity w 1666 r. za rządów Jana Kazimierza (1648–1668), drugi wybity za panowania króla Michała (1669–1673) bez daty, datowany szeroko na lata 1669–1676. Szelągi toruńskie z 2. połowy XVII w. są dość rzadkimi znaleziskami, jednak wraz z nowymi pracami archeologicznymi — często szerokopłaszczyznowymi — jest ich coraz więcej. Szelągi wybite za czasów króla Jana Kazimierza znamy m.in. z ul. Gnilnej, Strzeleckiej czy Toruńskiej w Gdańsku²², natomiast bite za rządów króla Michała znamy m.in. z kościoła św. Jana i z badań „Studzienka” w Gdańsku²³.

Do tej pory ze Skarszew znaliśmy tylko cztery monety odnalezione pojedynczo na terenie dawnego zamku joannitów. Badania prowadziła mgr Martyna Milewska w 1976 r., a monety określił Stanisław Suchodolski — brakteat krzyżacki z koroną z XIV w., dwugrosz gdański Jana Kazimierza z 1651 r., węgierskie 3 krajcary Leopolda I (1655–1705), wybite w latach 90. XVII w. w Krzemnicy oraz śląskie 3 krajcary Józefa I (1705–1707), wybite w 1705 r. we Wrocławiu²⁴. Mamy więc po jednej monecie krzyżackiej, gdańskiej, węgierskiej i śląskiej. Analizowane monety z badań dawnego miasta lokacyjnego w Skarszewach potrają nasz materiał źródłowy do poznania obiegu pieniężnego w tym mieście. Mamy cztery monety krzyżackie, sześć pruskich oraz trzy monety miast pruskich (jedna gdańska i dwie toruńskie). Wszystkie monety klasyfikujemy jako drobne znaleziska pojedyncze, które odzwierciedlają obrót zdawkowej monety na tym terenie. Odnalezione monety używane były do drobnych, codziennych transakcji handlowych. Mamy zachowaną ciągłość chronologiczną numizmatów od XIV do XVIII w. z wyraźną dominacją monet z XVII w. (siedem egzemplarzy). Analizując wszystkie monety znalezione w Skarszewach, możemy zauważyć, że w materiale średniowiecznym przeważają monety krzyżackie, natomiast w czasach nowożytnych był to obszar dominacji pruskiej monety zdawkowej. Brakuje natomiast drobnych monet typowych dla polskiego rynku pieniężnego, w szcze-

²⁰ *Ibidem*, s. 378.

²¹ Paszkiewicz 2013, s. 82–90; 139–153; 162–175.

²² *Ibidem*, s. 19–29; 68–75; 76–80.

²³ *Ibidem*, s. 82–90; 154–156.

²⁴ Suchodolski 1982, s. 57.

gólności denarów i półgroszy jagiellońskich bitych przed reformą 1526 roku oraz najpospolitszych monet czasów nowożytnych — szelągów miedzianych Jana Kazimierza (1648–1668). Absencja wymienionych numizmatów spowodowana jest zapewne zakazem ich obiegu w Prusach.

Katalog monet

1. *Gdańsk*, Zygmunt I (1507–1548), denar b.d. [1535–1540], Maciej Schilling.

Av: orzeł z koroną na szyi i zbrojnym ramieniem nad lewym (heraldycznie) skrzydłem.

Rv: dwa krzyże pod wygiętą koroną, z boków inicjały M-S.

Bilon, 12,2 mm; 0,135 g; ubytki korozyjne. KopSk 7256. nr inw. Sk.M.01.01.14, 2015-164.

2. *Prusy*, Winrych von Kniprode (1351–1382), firchen, ok. 1364–ok. 1379, men. Toruń.

Av: ✠ MAGISTER ✠ GCDERAL ✠, tarcza wielkiego mistrza.

Rv: ✠ DOMIDORV ✠ PRVS ✠, krzyż.

Srebro, 16,2 mm; 0,338 g. Voßberg 121. nr inw. Sk.M.01.01.44, 2015-171.

3. *Prusy*, fenig brakteatowy *Orzeł I*, 1410–1413.

Av: orzeł wpisany w niewidoczną tarczę ostrołukową.

Srebro, 13,2 mm, średnica pola 8,4 mm; 0,101 g; ubytek kołnierza i wału na ok. ½ obwodu monety. BRP Prusy T17.7. nr inw. Sk.M.1.01.02, 2015-158.

4. Prusy, Michał Kűchmeister (1414–1422), dobry szeląg, 1416–1422.

Av: MAGS|T·MIC|hΛEL|PRIM|, tarcza wielkiego mistrza na długim krzyżu.

Rv: MODЄ|TA·DĐ|ORVM|PRVC|, tarcza krzyżacka na długim krzyżu.

Srebro, 20 mm; 1,438 g. Voßberg 808. nr inw. Sk.M.01.01.22, 2015-169.

5. Prusy, fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, 1416–ok. 1460.

Av: krzyż kawalerski, w kątach pojedyncze kulki.

Bilon, 13,7 mm, średnica pola 7,4 mm; 0,133 g; wykwyty korozji, niewielki ubytek kołnierza, ubytek pola. BRP Prusy T.18.4. nr inw. Sk.M.01.01.hałda, 2015-170.

6. Prusy, Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor (1640–1688), szeląg 1654, men. Królewiec.

Av: \\\\\\\\MAR·BR·S·R·I·PR·E, Orzeł z monogramem *IC* na piersi, u góry czapka elektorska.

Rv: ✠\\\\\\\PR-uSSlÆ·1654, monogram *FW*, niżej tarcza z herbem Zollern.

Bilon, 15,5 mm; 0,355 g. BfM 1573. nr inw. Sk.M.01.01.02, 2015-160.

7. Prusy, Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor (1640–1688), szeląg 1658 (?), men. Królewiec.

Av: pod mitrą monogram *FWC*, z boków 16-5(8).

Rv: ⋆⋆⋆ / SOLID: / DUCAT: / PRUSS: / ⋆⋆⋆.

Bilon, 15,4 mm; 0,426 g. BfM 1610. nr inw. Sk.M.1.01.02, 2015-162.

8. Prusy, Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor (1640–1688), szeląg 1669, men. Królewiec.

Av: monogram *FWC*, w tle berło pod czapką elektorską.

Rv: ⋆ / SOLID / PRUSSIAE / DuCALIS / 1669.

Bilon, 15,9 mm; 0,480 g. BfM 1651. nr inw. Sk.M.01.01.02A, 2015-168.

9. Prusy, Fryderyk III (1688–1701), szeląg 1695, men. Królewiec, Siegmund Dannies.

Av: monogram *FCIII* pod czapką elektorską, na tle berła, u dołu S-D.

Rv: ★★ ★ / SOLID / PRUSSIAE / DUCALIS / 1695.

Bilon, 15,4 mm; 0,653 g. BfM 1862. nr inw. Sk.M.01.01.02A, 2015-166.

10. Prusy, Fryderyk III (1688–1701), szeląg 1699, men. Królewiec, Siegmund Dannies.

Av: monogram *FC3* pod czapką elektorską flankowaną dwoma gwiazdkami, na tle berła, u dołu S-D.

Rv: ★ / SOLID / PRUSSIAE / DUCALIS / 1699.

Bilon, 15,8 mm; 0,653 g. BfM 1903. nr inw. Sk.M.01.01.02A, 2015-165.

11. Prusy, Fryderyk I (1701–1713), szeląg 1707, men. Królewiec, Caspar Geelhaar.

Av: monogram *FR* pod koroną, u dołu C-G.

Rv: ☼ / SOLID / REGNI / PRUSSIAE / 1707.

Bilon, 16,6 mm; 0,701 g. BfM 1976. nr inw. Sk.M.01.01.02A, 2015-167.

12. Toruń, Jan Kazimierz (1648–1668), szeląg 1666.

Av: pod koroną monogram *ICR*, z boków data 16-66.

Rv: · ★ · / SOLID9 / CIVITATIS / THORVN / · ★ ·.

Bilon, 16,2 mm; 0,572 g. KopSk 8309. nr inw. Sk.M.01.01.02, 2015-163.

13. *Toruń*, Michał (1669–1673), szeląg b.d. [1669–1676].

Av: pod koroną monogram *MR* w ligaturze, niżej ornament roślinny.

Rv: * ❁ * / *SOLIDVS / CIVITATIS / THORVN*; niżej godło herbu Torunia między dwoma gwiazdkami.

Bilon, 16,9 mm; 0,716 g. KopSk 8370. nr inw. Sk.M.01.01.02, 2015-161.

SKRÓTY

- BfM — E. Bahrfeldt, *Die Münzen- und Medaillen-Sammlung in der Marienburg*, t. I–III, Danzig–Königsberg 1901–1906.
- BRP Prusy — B. Paszkiewicz, *Brakteaty — pieniądz średniowiecznych Prus*, Wrocław 2009 (Złota Seria Uniwersytetu Wrocławskiego 3).
- KopSk — E. Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995.
- Voßberg — F.A. Voßberg, *Geschichte der Preußischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Berlin 1843, reed. Leipzig 1976.
- W. — Waschinski E., *Brakteaten und Denare des Deutschen Ordens*, Frankfurt a. M. 1934.
- WN — Wiadomości Numizmatyczne

BIBLIOGRAFIA

- Bogucki M., Florjanowicz P.
2001 *Monety z prac wykopaliskowych przy kościele w Szestnie, gm. Mrągowo (1998, 1999 r.)*, WN, XLV, z. 1, s. 86–93.
- Dutkowski J.
2016 *Monety z wykopalisk przy ulicy Chmielnej 73-74 w Gdańsku*, [w:] *Dantiscum*, red. R. Krzywdziński, Gdańsk, s. 103–135.
- Kubiak S. (przy współudziale B. Paszkiewicza)
1998 *Znaleziska monet z lat 1146–1500. Inwentarz*, Poznań.

Milejski P.

2015 *Numizmaty*, [w:] *Gdańsk Twierdza Wisłoujście. Badania archeologiczno-architektoniczne w latach 2013–2014*, red. J. Dąbal, K. Krawczyk, T. Widorski, Gdańsk, s. 373–388.

Paszkiwicz B.

2006a *Puck, m. pow., woj. pomorskie* [znalezisko], WN, L, z. 2, s. 202–209.

2006b *Monety z badań archeologicznych średniowiecznego i nowożytnego Gdańska*, Pomorania Antiqua, t. XXI, s. 479–539

2009 *Brakteaty — pieniądz średniowiecznych Prus*, Wrocław 2009 (Złota Seria Uniwersytetu Wrocławskiego 3).

2010 *Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu*, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Seria Fontes, Dziekanowice-Lednica.

2013 *Moneta w dawnym Gdańsku. Badania archeologiczne w latach 1997–2009*. Monografia 1, Archeologia Gdańska t. VI, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.

Starski M., Miścicki M.

2015 *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w 2015 roku na pl. gen. J. Hallera w Skarszewach (rynek miejski, działka nr 1)*, archiwum Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.

Suchodolski S.

1982 *Skarszewy, woj. Gdańsk* [znalezisko], WN, XXVI, z. 1–2, s. 57.

Volckart O.

1996 *Die Münzpolitik im Ordensland und Herzogtum Preußen von 1370 bis 1550*, Wiesbaden.

Voßberg F. A.

1843 *Geschichte der Preußischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Berlin, reed. Leipzig 1976.

COINS FROM THE TOWN MARKET IN SKARSZEWO, THE STAROGARD GDAŃSKI DISTRICT (PLOT 1, GEN. HALLER SQUARE)

(Summary)

Thirteen single coins have been found in archaeological excavations in the southern part of the old chartered town in Skarszewy, conducted between 16 and 26 October 2015. The head of the investigation was Dr Michał Starski, the field work was directed by Maciej Miścicki, M.Sc., both of Institute of Archaeology, Warsaw University. The collected material consisted of four Mediaeval and nine Modern Time coins. The oldest is a firchen of Grand Master of the Order of Teutonic Knights, Winric of Kniprode (1351–1382). This coin was introduced to circulation by a monetary reform conducted not earlier than 1363. The next chronologically coin is a bracteate pfennig *Eagle I* dated at 1391–1415, type T17.7 in Borys Paszkiewicz's typology. The eagle on this specimen has the form known from the shillings of Henry of Plauen (1410–13). This allows us to

bracket the bracteate's dating to the years 1410–1413. The next coin is a direct typological successor of the bracteate pfennig *Eagle I — Greek cross III*. Its if filled with the image of a cross with arms of equal length, split at the terminations. Our specimen additionally has small pellets in the angles of the cross which allow us to attribute it to Paszkiewicz's type T18.4. The last Mediaeval coin is a good shilling of Michael Kuchmeister dated at 1416–1422. The introduction of a “new” shilling, an intended equivalent of a half of the Prague groschen, results from the minting law of 24 August 1416. The sequence of Modern Time coins starts with a Gdańsk penny of Sigismund I (1506–1548) which may be dated at years 1535–1540. Coins from the seventeenth and eighteenth centuries are shillings of the Duchy of Prussia, Royal Prussia and of the town of Toruń. There are three shillings of Frederick William the Great Elector (1640–1688) — from the years 1654, 1658, 1669 — all minted at Königsberg. The next two coins are Prussian shillings of Elector Frederick III, struck at Königsberg in 1695 and 1699. The only coin from the eighteenth century is a shilling from 1707 struck at Königsberg under the reign of the Prussian king Frederick I (earlier Frederick III). The last two coins found in Skarszewy market square are Toruń's municipal shillings — the first struck in 1666 under the reign of John Casimir (1648–1668), the other struck under king Michael (1669–1673), bearing no date, struck in the years 1669–1676. The studied coins from the investigations in the old chartered town of Skarszewy triple available material for studying monetary circulation in this town. All the coins have been classified as small single finds reflecting circulation of small change in this area.

Adres autora / The author's address:

Paweł Milejski

Instytut Archeologii, Uniwersytet Wrocławski

ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław

pawel.milejski90@gmail.com